

**QISHLOQ XO'JALIK YER TURLARINI O'ZGARTIRISH TARTIBINING USLUBIY
ASOSLARI**

Tursunov D.R

Tursunova S.B

“TIQXMMI” MTU 2-bosqich magistrantlari

Annotatsiya: *Yer bu inson va tirik organizmlar uchun xizmat qiladigan, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini o'zida yetishtira oladigan asos hisoblanadi. Shunday ekan, ushbu yerlardan oqilona foydalanish, uni asrab avaylash yerga oid qonunlarga amal qilish zarurdir.*

Kalit so'zlar: *Umummilliy resurs, qonunbuzarlik, javobgarlik, o'zboshimchalik, qishloq xo'jaligi, fermer xo'jaliklari, yer kodeksi.*

CREATING A PROCEDURE FOR CHANGING TYPES OF AGRICULTURAL LAND

Abstract: *The earth is the basis on which agricultural products that serve human beings and all living organisms can grow our food sources. Therefore, it is necessary to use the land wisely and to preserve it in accordance with the laws of the land.*

Key words: *Nationwide resource, offense, responsibility, arbitrariness, agricultural, farms, land code.*

Kirish.

Yer jamiyat boyligining manbai, insoniyat uchun moddiy boyliklar yaratish va ishlab chiqarishni xom ashyo bilan ta'minlashning tabiiy negizidir. Moddiy boyliklarni ishlab chiqarish jarayonida yer asos va ishlab chiqarish vositasi sifatida Yer jamiyat boyligining manbai, insoniyat uchun moddiy boyliklar yaratish va ishlab chiqarishni xom ashyo bilan ta'minlashning tabiiy negizidir. Moddiy boyliklarni ishlab chiqarish jarayonida yer asos (bazis) va ishlab chiqarish vositasi sifatida qatnashadi.

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarishda yeming ahamiyati judayam katta. Bu sohada yer asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lib, ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etadi. Umuman olganda, ishlab chiqarish jarayoni va insoniyatning hayoti yer va undan foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ham yemi asrash va undan oqilona foydalanish insoniyat oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Yer tabiat mahsuli bo'lib, tabiatning asosiy qismlaridan biridir. Uning bag'rida juda katta qazilma boyliklar xazinalari mavjud. Hayot uchun zarur bo'lgan suv ham yer bilan bog'liq va uning bir bo'lagidir. Tabiatning butunligini, hamma qismlarining bir-biri bilan uzviy bog'liqligini hisobga yerdan foydalanish jarayonida tabiatning boshqa qismlariga ham ta'sir qilishimizni tushunib olish qiyin emas. Demak, biz yerdan

foydalanish deganda tabiatning yer bilan bog'liq bo'lgan boshqa resurslaridan (suv, havo, quyosh energiyasi va boshq.) ham foydalanishni tushunishimiz kerak. Respublikamiz yer resurslari 44,4 mln hektar tashkil etadi. Shundan 50,9% qishloq xo'jaligi uchun ajratilgan. Arid iqlim sharoiti respublikamizda qishloq xo'jaligi faqat sug'orma dehqonchilik asosidagina rivojlanishi mumkinligini taqozo etadi. Suv resurslarining cheklanganligini hisobga olsak, sug'oriladigan yerlarning qadr-qimmati qanchalik yuqoriligini tasavvur etish qiyin emas.

Sug'oriladigan yerlar Respublikamiz yer fondining atigi 9,5% ni tashkil etadi. Asosan cho'l va sahro mintaqalarida joylashgan tabiiy yaylovning hosildorligi juda pastligi, qishloq xo'jaligida foydalanilayotgan yerlarning qisman shorlanganligi, tuproq eroziyasiga uchraganligi va boshqa tuproq unumdorligiga salbiy ta'sir etuvchi jarayonlarning paydo bo'layotganligi respublikamiz yer fondidan samarali foydalanishni tashkil etish masalasining dolzarbligini ko'rsatib turibdi. Yer va suv resurslarining cheklanganligi, aholi sonining doimiy o'sib borishi yerga nisbatan tejamkorlik munosabatida bo'lish, undan oqilona, to'la va samarali foydalanish zaruriyatini jam'iyat oldiga qo'yadi. Yerdan foydalanish ishlari tabiatda mavjud tabiiy muvozanat buzilishiga olib kelishi kerak.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqishda yerning ahamiyati judayam katta. Bu sohada yer asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lib, ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etadi. Umuman olganda ishlab chiqarish jarayoni va insoniyatning barqarorligi yer va undan foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun yerni asrash va undan samarali xamda oqilona foydalanish insoniyat oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Buning sabablarini aniqlash va iqtisodiyot sharoitida yer resurslarini boshqarishda qishloq xo'jalik ekinlarini to'g'ri taqsimlash yer turlarini biridan boshqasiga o'tkazish bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Tanlangan mavzuning dolzarbligi yuqorida keltirilgan fikr va mulohazalar bilan izohlanadi.

O'zbekiston Respublikasi yer fondi tarkibida qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar mustaqil toifani tashkil etadi. 2022 yilning 1-yanvar holatiga ko'ra ushbu toifa yerlarining maydoni 20417.0 hektar, yoki jami foydalaniladigan yerlarning 45.48 foizini tashkil etadi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ular alohida ahamiyatga ega bo'lib, asosiy vosita sifatida xarakat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 43-moddasiga ko'ra, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar deb "Qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun berib qo'yilgan yoki ana shu maqsadlar uchun belgilangan yerlar tushuniladi". Yerlarni maqsadli belgilash, ya'ni ularni yaroqliligi darajasidan kelib chiqib foydalanish xo'jaliklararo hamda ichki xo'jalik yer tuzish loyixalari natijalariga ko'ra belgilanadi. Shunday qilib, bu loyixalar xo'jaliklarga ma'lum qism yerlardan qishloq xo'jalik maqsadlarida foydalanish imkoniyatini beradi.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar mamlakat yagona yer fondida maydon jihatidan birinchi o'rinda turadi. Qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlarning umumiy xususiyati shundan iboratki, bu yerlar qishloq xo'jaligida asosiy ishlab

chiqarish vositasi bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 1-moddasida yer umummilliy boylik, O'zbekiston Respublikasi xalqi xayoti, faoliyati va farovonligining asosi sifatida undan oqilona foydalanish zarur va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi deb ta'kidlangandir. Qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalanish ko'zda tutilgan barcha yerlar, xalq xo'jaligini qishloq xo'jaligi maxsulotlariga tobora o'sib borayotgan extiyojlarini qondirish maqsadida yer isloxati va qishloq xo'jaligi isloxati talablariga muvofiq qishloq xo'jaligi yuritish faoliyati bilan shug'ullanuvchilar tomonidan foydalaniladi.

Munozara. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar avvalo, qishloq xo'jaligi korxonalariga beriladi. O'zbekiston Respublikasi Yer Kodeksida belgilanishicha, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar qishloq xo'jaligini yuritish uchun zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo'jalik yo'llari, kommunikatsiyalar, o'rmonlar, yopiq suv xavzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallangan yerlarga ajraladi (EK 43-modda). Shuningdek xaydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, tashlandiq yerlar, ko'p yillik dov-daraxtlar (bog'lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt kuchatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar ham qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar ichida sug'oriladigan yerlar muxim o'rinni egallaydi. Sug'orish uchun yaroqli bo'lgan, suv resurslari shu yerlarni sug'orishni ta'minlay oladigan sug'orish manbai bilan bog'langan doimiy yoki muvaqqat sug'orish tarmog'iga ega bo'lgan yerlar sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Yer uchastkalaridan foydalanish maqsadiga qarab qishloq xo'jalik korxonalarini yerlari tovar qishloq xo'jaligi maxsuloti yetishtirishga mo'ljallangan hamda qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlarga (uy-joylar, binolar, inshootlar, yo'llar va x.k.) bo'linadi. Suv bilan ta'minlanganlik darajasiga qarab qishloq xo'jaligi korxonalarini yerlari sug'oriladigan yerlar hamda lalmi yerlari toifalariga bo'linadi. Yuqoridagilardan tashqari, qishloq xo'jalik korxonalarining yerlari xo'jalik yuritish shakliga qarab jamoa fondi yerlari va dehqon xo'jaligi yuritish uchun ajratilgan yerlar toifalariga bo'linadi. Ma'lumki barcha qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar kimning foydalanishida bo'lishidan qat'iy nazar, foydalanish maqsadlari hamda qonunda belgilangan huquqiy holatlariga ko'ra ma'lum umumiy o'xshashlikka ega. Bunday yerlardan, ya'ni qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlardan foydalanish huquqining sub'ektlari jismoniy va yuridik shaxslar bo'lishlari mumkin. Amaldagi yer qonunchiligiga binoan yerdan foydalanuvchilar ularga berilgan yerdan faqat qonunda ko'rsatilgan maqsaddagina foydalanishlari mumkin. Masalan, fermer xo'jaligi o'ziga berilgan yerdan asosan qishloq xo'jalik ishlab chiqarishni tashkil etish maqsadidagina foydalanishga xaqli. Yuqorida keltirilganidek, qishloq xo'jaligi korxonalarini o'zlariga birlashtirilgan yerlarda birinchi navbatda qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini amalga oshirsalar, ikkinchi tomondan ular yerdan ishlab chiqarish binolari qurish, yordamchi xo'jaliklar barpo etish, qurilish matyeriallarini ishlab chiqarish, turar-joy va ma'muriy binolar, madaniy-maishiy binolar qurish uchun ham foydalanadilar.

Olingan natijalar. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar avvalo, qishloq xo'jaligi korxonalariga beriladi. O'zbekiston Respublikasi Yer Kodeksida belgilanishicha, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar qishloq xo'jaligini yuritish uchun zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo'jalik yo'llari, kommunikatsiyalar, o'rmonlar, yopiq suv xavzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallangan yerlarga ajraladi (EK 43-modda). Shuningdek xaydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, tashlandiq yerlar, ko'p yillik dov-daraxtlar (bog'lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt kuchatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar ham qishloq xo'jaligi yerlari jumlasiga kiradi. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar ichida sug'oriladigan yerlar muxim o'rinni egallaydi. Sug'orish uchun yaroqli bo'lgan, suv resurslari shu yerlarni sug'orishni ta'minlay oladigan sug'orish manbai bilan bog'langan doimiy yoki muvaqqat sug'orish tarmog'iga ega bo'lgan yerlar sug'oriladigan yerlar jumlasiga kiradi. Yer uchastkalaridan foydalanish maqsadiga qarab qishloq xo'jalik korxonalarini yerlari tovar qishloq xo'jaligi maxsuloti yetishtirishga mo'ljallangan hamda qishloq xo'jaligiga mo'ljallanmagan yerlarga (uy-joylar, binolar, inshootlar, yo'llar va x.k..) bo'linadi. Suv bilan ta'minlanganlik darajasiga qarab qishloq xo'jaligi korxonalarini yerlari sug'oriladigan yerlar hamda lalmi yerlari toifalariga bo'linadi. Yuqoridagilardan tashqari, qishloq xo'jalik korxonalarining yerlari xo'jalik yuritish shakliga qarab jamoa fondi yerlari va dehqon xo'jaligi yuritish uchun ajratilgan yerlar toifalariga bo'linadi. Ma'lumki barcha qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlar kimning foydalanishida bo'lishidan qat'iy nazar, foydalanish maqsadlari hamda qonunda belgilangan huquqiy holatlariga ko'ra ma'lum umumiy o'xshashlikka ega. Bunday yerlardan, ya'ni qishloq xo'jaligi uchun mo'ljallangan yerlardan foydalanish huquqining sub'ektlari jismoniy va yuridik shaxslar bo'lishlari mumkin. Amaldagi yer qonunchiligiga binoan yerdan foydalanuvchilar ularga berilgan yerdan faqat qonunda ko'rsatilgan maqsaddagina foydalanishlari mumkin. Masalan, fermer xo'jaligi o'ziga berilgan yerdan asosan qishloq xo'jalik ishlab chiqarishni tashkil etish maqsadidagina foydalanishga xaqli. Yuqorida keltirilganidek, qishloq xo'jaligi korxonalarini o'zlariga birlashtirilgan yerlarda birinchi navbatda qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini amalga oshirsalar, ikkinchi tomondan ular yerdan ishlab chiqarish binolari qurish, yordamchi xo'jaliklar barpo etish, qurilish matyeriallarini ishlab chiqarish, turar-joy va ma'muriy binolar, madaniy-maishiy binolar qurish uchun ham foydalanadilar.

Xulosa

Qishloq xo'jaligi yerlari O'zbekiston Respublikasi umumiy yer fondini deyarli yarmini egallaydigan yirik yer toifasi hisoblanib, undagi barcha yer turlari qatoridagi haydalma yerlar qishloq xo'jaligidagi asosiy ishlab chiqarish vositasi sifatida ko'riladi. Yer turlarining transformativiyasi ham aynan shu yer turiuzviy bog'liq holda amalga oshiriladi. Bunda, ko'p hollarda asosan haydalma yerdan ko'p yillik daraxtzorga, bo'z yerga va ba'zi holatlarda yaylovlarga aylanib ketishi kabi masalalar amaliyotda juda ko'p uchraydi. Ushbu vaziyatning esa huquqiy holati qanday bo'ladi degan savol

o'rtaga tashlanadi. Bu vaziyatda masalan yaroqsiz holga kelgan haydalma yerlar yaylovlarga aylandi, endi yuqoridagi yerlar yaylov yerlari tarkibiga qo'shiladi va haydalma yerlar ixtiyoridan chiqib ketadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Yer Kodeksi
2. Qishloq xo'jaligig amoljallangan yerlardan foydalanish va muhofaza qilish tizimini takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori
3. www.yuz.uz
4. www.agro.uz